

Nerdrum-saken:

BEVISJAKTEN

En dokumentar om
svikt i det norske
rettsvesenet,
kunstmillioner på
flyttefot,
ukjente bevis
og en mann ingen
trodde på.

Anders Fjellberg
Peder Ottosen
DAGBLADET

Tittel på prosjektet: Nerdrum-saken: Bevisjakten

Hvor og når publisert:

Dagbladet fra oktober 2012 til desember 2012. Arbeidet fortsetter i 2013.

Redaksjon og redaksjonsadresse/tlf:

Dagbladet

Langkaia 1, 0150 Oslo

Postboks 1184 Sentrum, 0107 Oslo

Telefon: 24 00 10 00

Journalistenes adresse og telefonnummer:

Anders Fjellberg, mobil: 99 36 70 68, anders.fjellberg@dagbladet.no

Peder Ottosen, mobil: 99 16 45 90, peder.ottosen@dagbladet.no

Oslo, 14. januar 2013

Anders Fjellberg

Peder Ottosen

INNHOLDSFORTEGNELSE

1. Dette er saken.....	4
2. Aktørene.....	4
3. Slik begynte det.....	6
4. Sentrale problemstillinger.....	7
5. Hva fant vi?.....	7
6. Organisering av arbeidet.....	9
6.1 Metode	9
6.1.1 METODE 1 – Kartlegging, identifisere manglende brikker i puslespillet...	9
6.1.2 METODE 2 – Kildearbeid, de første skrittene.....	11
6.1.3 METODE 3 – Dokumentjakt i utlandet.....	12
6.1.4 METODE 4 – Sammenstilling av informasjon.....	15
6.1.5 METODE 5 – Juridiske implikasjoner.....	18
6.2 Kilder og kildekritikk.....	20
6.3 Motstand og hindre.....	21
6.3.1 Informasjonskaos.....	21
6.3.2 Skjult informasjon.....	22
6.3.3 Påtalemyndigheten.....	23
6.3.4 Overbevise kritikere.....	24
6.4 Ressursbruk og arbeidsfordeling.....	24
6.5 Formidling og publisering.....	25
6.5.1 Publiseringsplan.....	26
7. Konsekvenser.....	28
7.1 Blir trodd av domstolen.....	28
7.2 Til behandling i Høyesterett.....	29
7.3 Fokus på rettssikkerhet i straffesaker.....	30
7.4 Nerdrums troverdighet styrket.....	30
7.5 Øvrige medier kritiske til rettsprosess.....	31
8. Interessante erfaringer.....	31
8.1 De har ikke alltid rett.....	31
8.2 Overraskende åpenhet.....	32
8.3 Førstegangslesere.....	32
8.4 Nettstrategi.....	32
8.5 Økt entusiasme i avdelingen.....	33
9. Publiserte saker.....	33

Vedlegg 1: Faksimiler

1. DETTE ER SAKEN

I 2003 ble Nerdrum kontaktet av Oslo likningskontor, og bedt om å redegjøre for malerisalg i USA. Dette ble starten på en skattesak som har vart i 10 år, og hvor siste ord fortsatt ikke er sagt. Kort oppsummert dreier det seg om 900 000 dollar som ble plassert i en bankboks i Østerrike mellom 1998 og 2001, hvor disse pengene tok veien, og om de ble skattet av.

Bokettersynet av Nerdrum har ført til to parallelle saker i domstolen - en straffesak og et sivilt søksmål.

Basert på politiets etterforskning fra 2009 til 2011, ble Nerdrum 18. februar 2011 tiltalt for grovt skattesvik. Straffesaken startet i august, og noen uker seinere ble Nerdrum dømt til fengsel i to år. Saken ble anket til lagmannsretten. Også her ble Nerdrum dømt til fengsel, denne gang fikk han to år og ti måneder for å ha unndratt 1 677 000 dollar fra beskatning

Nerdrum anket saken til Høyesterett, og 12. oktober vedtok Høyesteretts ankeutvalg at Høyesterett ville ta opp saken for å vurdere saksbehandlingen. Saken skal opp for Høyesterett 24. januar.

Parallelt med straffesaken mot Nerdrum, saksøkte Nerdrum selv Staten ved Skatt øst for feilaktig etterligning. Summene i den sivile saken, er i all hovedsak de samme som det strides om i straffesaken. I dommen som ble offentliggjort 23. oktober 2012, kommer det fram at retten tror på Nerdrums forklaring, og sier seg enig i at han er blitt dobbelt beskattet. I sivilsaken tar ikke retten stilling til om Nerdrum har betalt skatt på Island.

Dommen trekker fram og fester lit til bevisene Dagbladet har sporet opp og avslørt, men på grunn av bevisreglene i skattesaker tapte Nerdrum likevel søksmålet. Med bakgrunn i de nye bevisene, er dommen anket.

2. AKTØRENE - HVEM ER HVEM?

Odd Olaf Nerdrum

Odd Olaf Nerdrum er født 8. april 1944 i Oslo, og regnes som en av Norges mest kjente kunstnere, både nasjonalt og internasjonalt. Han er gift med Turid Spildo, og sammen har de fire barn. Nerdrum er utdannet ved Statens Kunstakademi. Ett av hans mest kjente malerier er «Selvportrett i gylden skrud», der han malte seg selv med erigert penis. Han emigrerte til Island i 2002, men bor i dag på Rødvik gård i Stavern.

Forum Gallery, New York

I 1997 undertegnet Odd Nerdrum en avtale med direktøren av Forum Gallery i New York, Robert Fishko. Avtalen ga galleriet global enerett på salg av Nerdrums bilder, og partene ble enige om å dele salgsinntektene 50/50. På slutten av 80-tallet ble Nerdrum kjent med at flere av

bildene hans, som var malt med en spesiell teknikk, ikke tålte tidens tann. Malingen begynte å sige etter noen år. Derfor la Forum Gallery inn en klausul i kontrakten med Nerdrum, der de forbeholdt seg retten til å tilbakeholde Nerdrums andel i tilfelle erstatningskrav fra kjøperne.

Skatt øst

27. april 2002 publiserte Dagens Næringsliv en artikkel der de hevdet at "i løpet av 20 år har Odd Nerdrum solgt bilder for 120 millioner kroner i USA", og at han "sitter igjen med 60. mill fra USA-salg". Artikkelen førte til at Oslo likningskontor i juni 2002 ba Nerdrum redegjøre for malerisalg i USA i perioden 1992-2000. To år seinere startet ligningskontoret bokettersyn av Nerdrums virksomhet. Bokettersynets konklusjon var at Nerdrum hadde lurt unna store inntekter fra norske skattemyndigheter.

Turid Spildo

Turid Spildo er gift med Nerdrum. Etter at Oslo likningskontor tok kontakt med Nerdrum i 2002, tok Turid Spildo etter hvert over ansvaret for Nerdrums papirarbeid og korrespondanse med regnskapsfører, advokater og galleriet i New York. Turid Spildo vitnet i både straffesaken mot Nerdrum og i Nerdrums søksmål mot Skatt øst.

Raiffeisenbank, Østerrike

På grunn av et ustabilt finansmarked i USA, var Nerdrum bekymret for hva som skulle skje med de tilbakeholdte midlene dersom Forum Gallery gikk konkurs. Ifølge Nerdrum, kom han i prat med en østerriksk banksjef i et middagsselskap, som anbefalte ham å opprette en bankboks i Østerrike. Totalt 900 000 dollar ble overført fra galleriet til bankboksen. Denne bankboksen er ikke omtalt i den skriftlige kontrakten mellom Nerdrum og Forum Gallery.

JP Morgan Chase Bank, New York

Når Raiffeisenbank i Østerrike overfører større beløp til USA på vegne av sine kunder, gjøres det via JP Morgan Chase Bank i New York. Banken er sentral i saken fordi denne "mellomstasjonen" gjorde at Skatt øst, Oslo tingrett og til dels Borgarting lagmannsrett ikke trodde på Nerdrums forklaring om hvor hans penger hadde tatt veien.

Deloitte, Island

Da Nerdrum emigrerte til Island høsten 2002, engasjerte han en revisor hos Deloitte's kontor på Island. De fikk da ansvaret for revisjonen av Nerdrums næringsvirksomhet. En representant for Deloitte vitnet i straffesaken mot Nerdrum

KPMG, Island

Nerdrum var ikke fornøyd med Deloitte's arbeid. Han byttet derfor til revisorselskapet KPMG. Også en representant fra KPMG vitnet i straffesaken mot Nerdrum.

Bente Sletten

Bente Sletten er statsautorisert revisor i Dybwad revisjon. Hun hjalp Nerdrum med regnskapene fram til han flyttet til Island høsten 2002. Sletten vitnet i straffesaken mot Nerdrum. Hennes upresise svar i vitneboksen, skapte ytterligere tvil rundt Nerdrums forklaring.

3. SLIK BEGYNTE DET

Når og hvordan kom arbeidet i gang, hva var ideen som startet det hele?

Det er syv år siden sist en kulturredaksjon sendte inn en metoderapport til SKUP. Kulturavdelingen i Dagbladet har lenge hatt ambisjoner om å jobbe med et større graveprosjekt. Og endelig turte vi. Det er lett å sende kompliserte tips som involverer rettsvesen og økonomi videre til nyhetsavdelingen, til journalistkolleger som har politikilder og erfaring med å knekke tall. Men fordi vi satte oss et hårete mål på forrige kulturseminar, om å vinne SKUP-pris, valgte vi denne gangen å tviholde på vårt eget prosjekt. Arbeidet med historien som nå følger, har motivert oss, og vil forhåpentligvis inspirere andre kulturredaksjoner til å gjøre flere kulturskup.

10. juni 2012 var Anders Fjellberg to uker inn i sitt sommervikariat i Dagbladet, og ble sendt ut for å dekke Odd Nerdrums ankesak i Borgarting lagmannsrett.

Han kjente ikke saken i detalj. Men beskjednen han fikk, var at det heller ikke var nødvendig for å rapportere fra rettssalen. Nerdrum er et så godt navn i seg selv, at det viktigste var å følge med på om saken tok nye, spennende vendinger eller om Nerdrum gjorde noe pussig i rettsalen.

Det viste seg derimot at Nerdrum gjorde svært lite ut av seg, og i mangel av andre ting å finne på, begynte Anders å transkribere så mye som mulig av det som ble sagt. Det kunne jo komme til nytte.

At Nerdrum sa seg uskyldig etter tiltalen var ikke spesielt overraskende. Mer interessant var det at forsvareren hevdet at Nerdrum faktisk hadde skattet av alle inntekter, og at han i tillegg hadde betalt skatt to og tre ganger for samme beløp.

Å få oversikt over hvordan Nerdrum og forsvareren mente de omstridte millionene hadde flyttet seg over landegrenser, var krevende. Det var mye snakk om en bankboks i Østerrike, og penger som skulle ha blitt sendt fram og tilbake mellom Nerdrums gallerist i New York, og kontoer på Island og i Luxembourg.

Selv om saksmaterien var komplisert, forsto Anders at noe skurret. Til tross for at vitner fra anerkjente revisorkontorer bekreftet Nerdrums versjon, så verken påtalemyndighet eller retten ut til å feste lit til deres forklaring. Nerdrums versjon framsto som mer og mer plausibel underveis i rettssaken, men likevel manglet det papirspor som støttet forklaringen. Hvordan kunne dette henge sammen? Det ble tydelig at dersom Nerdrums versjon var korrekt, så måtte det finnes dokumenter som viste dette.

I en av rettspausene, kom det en mann bort og presenterte seg som Dag Solhjell, kunstsosiolog og siviløkonom (Se punkt 6.2 for kildekritikk). Han fortalte at han hadde satt seg grundig inn i saken, og ville tipse oppmøtt presse om det han mente skurret i saken.

Samtalen med Solhjell gjorde det enklere å følge aktoratet og Nerdrums motstridende forklaringer. Men det var flere logiske brister i begge parter versjoner. De tre dagene med

rettsforhandlinger ga flere spørsmål enn svar. Det mest gnagende av spørsmålene vi sto igjen med var dette:

Hva om Nerdrum faktisk har rett?

4. SENTRALE PROBLEMSTILLINGER

Spørsmålet Anders først stilte seg, ga dermed også den overordnede problemstillingen for det videre arbeidet. Da dommen falt 27. juni 2012, spurte vi oss:

1. Er Odd Nerdrum uskyldig dømt til to år og ti måneder i fengsel?

Vår arbeidshypotese var at retten manglet sentrale dokumenter, og derfor hadde kommet til gal konklusjon på en rekke punkter.

Tanken var at så lenge det handlet om bankoverføringer, regnskap og selvangivelser, burde det finnes dokumentasjon som ga klare svar. Dommen støttet seg i stor grad på antakelser.

En underordnet problemstilling ble dermed:

2. Hvis disse dokumentene finnes, hvordan får man tak i dem?

Utover i arbeidet dukket også en ny problemstilling opp:

3. Hva innebærer de nye bevisene?

Denne problemstillingen brukte vi mye tid på, og ble en viktig veileder for hvor hardt vi kunne slå.

5. HVA FANT VI?

De nye dokumentene Dagbladet har sporet opp og avslørt, har så langt resultert i 30 saker¹. Vår dekning har avdekket følgende:

FUNN 1: Nye bevis viser at overføringer på til sammen 700 000 dollar, som gikk fra Forum Gallery til Odd Nerdrums islandske bank i 2002, etter all sannsynlighet stammer fra pengene som lå plassert i Nerdrums østerrikske bankboks. Dette er benektet Skatt øst og begge rettsinstanser i skattesaken. Men i den sivile saken vurderte tingretten Dagbladets dokumentasjon, og konkluderer i dommen med at overføringene stammer fra bankbokspengene, og at Nerdrum feilaktig er blitt dobbelt beskattet.

¹ Se vedlegg 1 for oversikt over publiserte saker

FUNN 2: Dagbladets avsløring av nye dokumenter, viser at Nerdrum skattet av samtlige summer han er dømt for å ha unndratt, bortsett fra to sjekker på totalt 12 000 dollar. Mye tyder likevel på at han har skattet til feil tid, og til dels til feil land. Funnene går i mot domstolens konklusjon. Borgarting lagmannsrett mener Nerdrum ikke skattet av summene på henholdsvis 450 000 dollar og 325 000 dollar, da de kom til Island.

FUNN 3: I tillegg sendte Nerdrum 190 000 dollar direkte fra bankboksen til sin konto på Island. Lagmannsretten mener Nerdrum aldri skattet av disse. Dokumenter gravd fram og avslørt av Dagbladet, viser at Nerdrum skattet av de 190 000, men i feil år.

Dagbladet, 4. oktober

FUNN 4: I tillegg til å finne fram helt nye bevis i saken, har Dagbladets 29 artikler også rettet søkelyset på en rekke problematiske sider ved arbeidsmetodene til norske ligningsmyndigheter.

* Når en skattebetaler klager inn et skattevedtak, er det skattekontorene som først fattet vedtaket, som selv skriver innstillingen til skatteklagenemnda. Dersom skatteklagenemnda ikke er enige i innstillingen, må de ta på seg ubetalt ekstraarbeid.

* Til tross for at en domstol støtter skatteytters forklaring, trenger ikke skattekontoret endre ligningen så lenge den i sin helhet ikke blir erklært ugyldig av domstolen.

Dagbladet, 5. oktober

* Disse to momentene truer rettsikkerheten, og både opposisjonspolitikere, advokatforeningen og norske skatterettsekspertene har advart om dette i kjølvannet av Dagbladets avsløringer.

I Vær varsom-plakaten er det særlig to punkter som trekkes fram som sentrale paragrafer for kritiske og undersøkende journalistikk:

1.4: Det er pressens rett å informere om det som skjer i samfunnet og avdekke kritikkverdige forhold.

1.5 Det er pressens oppgave å beskytte enkeltmennesker og grupper mot overgrep eller forsømmelser fra offentlige myndigheter og institusjoner, private foretak eller andre.

Begge punktene, men i særlig grad punkt 1.5, har vært en drivkraft for vårt arbeid med saken.

6. ORGANISERING AV ARBEIDET: metodebruk, kildebruk, problemer underveis.

6.1 METODE

“Follow the money” er et kjent journalistisk metodegrep. Det er også beskrivende for arbeidet vi har gjort i denne saken.

6.1.1. METODE 1 – Kartlegging og identifisering av manglende brikker i puslespillet

En viktig del av arbeidet i denne fasen var å sammenlikne de til tider svært motstridende forklaringene fra Nerdrum og påtalemyndigheten. Når dommen fra Lagmannsretten forelå, tok vi utgangspunkt i hva retten mente var “bevist ut over en hver rimelig tvil”, og forsøkte å identifisere potensielle hull i bevisførselen:

190 000 dollar fra bankboksen til Nerdrums konto

Dommen i lagmannsretten var knallhard på at Nerdrum ikke hadde skattet av noen av de store summene i tiltalen. Etter å ha hørt vitneavhør i rettssalen, var dette overraskende. Under rettsforhandlingene ble en revisor i islandske KPMG ringt opp for vitneavhør, angående en overføring på 190 000 dollar i 2007 fra bankboksen til Nerdrums konto.

Dagbladet 14. oktober

Vitnet hadde på forhånd skrevet en formell bekreftelse på at overføringen var inntektsført i Nerdrums selskap, Oddur N, og skattet av til Island. Vitnet ble konfrontert av aktor, som hevdet dette var løgn og at Oddur N ikke hadde levert inn noen selvangivelse for 2007. Vitnet sa at selvangivelsen var levert inn, men på grunn av bankkollapsen på Island ble den ikke levert inn før høsten 2011.

På det tidspunktet var etterforskningen av Nerdrum-saken over.

Dommen fra lagmannsretten konkluderte med at det var “uantakelig” at pengene var skattet av på Island, uten å nevne vitneavhøret i dommen, eller underbygge konklusjonen med annet enn at Nerdrums versjon ikke hadde støtte i fremlagt regnskapsmateriale. Ingen hadde tilsynelatende tatt seg bryet med å sjekke om vitnet snakket sant.

Men hvis det kunne finnes en selvangivelse på Island, som viste at Nerdrum faktisk hadde skattet av pengene, hva med de andre store summene han var dømt for å ha unndratt? Kunne det være at retten også på andre punkter hadde konkludert på vaklende grunnlag?

775 000 dollar fra galleriet til Nerdrums konto

Høsten 2002 gjorde galleriet to overføringer på henholdsvis 450 000 og 325 000 dollar til Nerdrums islandske konto.

Både tingretten og Skatt øst godkjente at de 450 000 dollarene var skattet av til Norge, men lagmannsretten kom til motsatt konklusjon, basert på et noe tvetydig avhør av Nerdrums regnskapsfører Bente Sletten. Tok retten feil også her?

Når det gjelder de 325 000, hevdet Nerdrum at pengene var skattet av til Island for inntektsåret 2003. På dette punktet la retten til grunn at “beløpet utbetalt i 2002 ikke kan være innlemmet i næringsinntekten for 2003”. Det kunne virke som om retten hadde bestemt seg for at det var sånn, uten at de reelle omstendighetene var avklart.

Nerdrum hevdet også at store deler av de to overføringene på 325 000 og 450 000 dollar, stammet fra bankboksen. Forklaringen var at han i juni 2002 hadde overført 700 000 dollar fra bankboksen til galleriet, og at galleriet så sendte pengene videre til ham på Island.

700 000 fra Raiffeisenbank til galleriet

Dokumentasjonen som ble lagt frem i retten var mangelfull. Den besto av en bekreftelse fra Raiffeisenbank på at de 17. juni 2002 hadde tatt ut 700 000 fra bankboksen, og åpnet en konto med det formål å overføre pengene. Det ble også lagt fram et overføringsbilag der det kom fram at galleriet hadde mottatt 699 973 dollar fra Nerdrum fire dager senere, men det var fra en bank ved navn JP Morgan Chase Bank.

Tingretten hadde vært krystallklar på at Nerdrum “ikke på noe tidspunkt har overført noen del av beløpet i bankboksen tilbake til galleriet”. Lagmannsretten brukte en mye vagere formulering, men utelukket at de to overføringene på 450 000 og 325 000 besto av bankbokspenger.

Vår tanke var at hvis Nerdrum har rett, så måtte det finnes et bankbilag som viser at 700 000 gikk fra Raiffeisenbank og tilbake til galleriet. Det ville i svært stor grad sannsynliggjøre at det er de samme pengene som går tilbake til Nerdrum senere samme år, ettersom det dokumenterte malerisalg også viste at Nerdrum hadde mottatt 694 000 dollar mer fra galleriet, enn han hadde krav på.

Sakens absurde natur ble stadig tydeligere: Det er ingen som virkelig har forsøkt å finne ut av om Nerdrum snakker sant. Det måtte finnes ytterligere dokumentasjon som verken Nerdrums advokat eller politietterforskningen hadde framskaffet.

6.1.2. METODE 2 – Kildearbeid, de første skrittene

Dokumentene vi lette etter besto i all hovedsak av taushetsbelagt materiale. Hverken en bank i Østerrike eller en revisor på Island, kan frigi informasjon om sine kunder uten videre.

Vi bestemte oss for å forsøke å gå via Nerdrums advokat Pål Berg.

I forkant av rettsaken hadde Berg innhentet bekreftelse fra de to islandske revisorene og den østerrikske banken. Disse bekreftelsene var ment å skulle bevise at Nerdrum snakket sant, men dette holdt ikke i lagmannsretten.

Vi har flere ganger under prosessen konfrontert Berg med hvorfor han valgte å støtte seg på nyskrevne bekreftelser under rettsaken, i stedet for å hente ut selve overføringsbilagene, inntektsoversiktene og selvangivelsene.

Han forklarte at han trodde bekreftelsene skulle være tilstrekkelig bevis.

- I forbindelse med ankesaken hentet vi inn skriftlige erklæringer fra Deloitte og KPMG, og det ble ført vitner som fortalte at pengene var skattet av. Men så viste det seg at de to rådgiverne ikke ble trodd, uten at retten begrunner det.

Vår tanke var at Berg sannsynligvis kunne få ut de nye dokumentene vi etterspurte, og siden formidle det videre til oss. Berg hadde sett mange av hullene i bevisførselen selv, og var positivt innstilt til å gi oss nye dokumenter til oss dersom han fant dem.

Vi tok også kontakt med Nerdrum-familien. De var og er svært skeptiske til journalister, og Nerdrum selv hadde på dette tidspunktet kun gitt ett intervju på ti år. Kontakten med Nerdrum gikk under hele arbeidet med saken gjennom sønnen Bork og kona Turid.

Denne tidlige kontakten med Nerdrum-familien skulle vise seg å bli helt avgjørende for det videre arbeidet.

Etter møtet med Berg gikk det en og en halv måned uten vesentlig fremgang i saken. Til tross for at Berg hadde alle fullmakter han trengte for å hente ut dokumenter, fikk han ikke tak i det vi hadde etterspurt.

17. august var reportasjeleder Tinna Gudmundsdottir tilbake fra ferie, og Anders fikk forklart grundig hva han holdt på med. Hun hadde vært, og var fortsatt, svært skeptisk til hypotesen om at Nerdrum kunne være uskyldig dømt. Nå ble hun derimot overbevist om at dokumentene Anders jaktet på faktisk kunne eksistere, og at det i så fall ville være oppsiktsvekkende.

Hun ga klar beskjed: Når Nerdrums advokat har brukt så mye tid på resultatløs papirjakt, vil han mest sannsynlig aldri finne dokumentene vi trenger. Den jobben må du gjøre selv, og det er også viktig for sakens troverdighet.

6.1.3. METODE 3 - Dokumentjakt i utlandet

Fra denne dagen begynte det virkelige gravearbeidet i saken. Anders tok kontakt med skattemyndighetene på Island og spurte hva som skal til for å få utlevert en selvangivelse.

Det viste seg at de trengte en fullmakt fra personen vi ønsket opplysninger om. Det virket som om Pål Berg var oppgitt over den fastlåste situasjonen, og hadde ingen innvendinger mot at vi ville granske saken og dommen. Han ga beskjed til Nerdrums kone om å gi oss fullmakt til å hente ut selvangivelser fra Island og kontoinformasjon fra Østerrike.

Skattekontoret i Reykjavik

Vi mottok fullmaktene og sendte de til Island. Etter flere dager med spent venting, ble selvangivelsen for Odd Nerdrums firma for inntektsårene 2003 og 2007 utlevert fra skattekontoret i Reykjavik.

Innleveringsdatoen på selvangivelsen stemte med hva vitnet fra KPMG opplyste i retten. Men selvangivelsen viste bare summen av de totale inntektene, og det var derfor umulig å se om overføringen av 190 000 dollar fra bankboksen var inkludert. Det samme gjaldt for 2003-selvangivelsen. Den ga ingen svar på om Nerdrum hadde inntektsført overføringen på 325 000 dollar. Vi tok derfor på nytt kontakt med Nerdrums kone og ba om fullmakt til å få utlevert dokumenter fra Nerdrums revisorer i Deloitte og KPMG.

KPMG

Med denne fullmakten, sa KPMG seg villig til å utlevere inntektsoversikten for Nerdrums firma i 2007. Overføringen av 190 000 dollar fra Raiffeisenbank sto på oversikten, og totalsummen stemte overens med selvangivelsen vi hadde fått utlevert av de islandske skattemyndighetene. **Med det hadde vi avdekket den første feilen i dommen. Beløpet var skattet av.**

Deloitte

Hos islandske Deloitte møtte vi derimot lukkede dører. Til tross for fullmakten, nektet de å utlevere regnskapsmateriale til en tredjeperson. Etter noen runder med forhandlinger, ble

løsningen at Deloitte ble bedt om å finne spesifikke dokumenter som de oversendte Nerdrums advokat. Advokaten kunne så sende papirene videre til oss.

Dokumentene som ble oversendt fra Deloitte besto av et årsregnskap og en inntektsoversikt. I inntektsoversikten var det inkludert en overføring på 325 000 dollar, som Deloitte bekreftet at var pengene Nerdrum mottok i november 2002.

Totalsummen i inntektsoversikten korresponderte med både årsregnskapet vi fikk av Deloitte, og selvangivelsen vi hadde fått utlevert av islandske skattemyndigheter. I tillegg fikk vi en ny bekreftelse fra Deloitte på at beløpet som ble inntektsført i 2003, var overføringen fra galleriet til Nerdrum i november 2002 (se kapittel 6.6 for kildekritikk).

nerdrumB - Oddur N ehf.
30.8.2012 11:10

SALA - HREYFINGALISTI

Bla. 1

Texti	Sala m/VSK	VSK	Sala án VSK	Kostnaðarverð	Framlegð	Framl. %
Listinn gildir fyrir tímabilið 01.01.2003 til 31.12.2003						
Sala 07.01.2003	4.140.000	0	4.140.000	0	4.140.000	100,00
Sala 09.01.2003	2.055.025	0	2.055.025	0	2.055.025	100,00
Sala 10.01.2003	20.320.500	0	20.320.500	0	20.320.500	100,00
Sala 15.01.2003	21.280.000	0	21.280.000	0	21.280.000	100,00
Sala 04.02.2003	14.920.000	0	14.920.000	0	14.920.000	100,00
Sala 07.02.2003	5.262.941-	0	5.262.941-	0	5.262.941-	100,00
Sala 12.02.2003	4.758.930	0	4.758.930	0	4.758.930	100,00
Sala 06.03.2003	3.131.358-	0	3.131.358-	0	3.131.358-	100,00
Sala 23.03.2003	10.050.000	0	10.050.000	0	10.050.000	100,00
Sala 27.03.2003	3.807.716	0	3.807.716	0	3.807.716	100,00
Sala 02.05.2003	861.931	0	861.931	0	861.931	100,00
Sala 05.05.2003	3.982.125	0	3.982.125	0	3.982.125	100,00
Sala 13.05.2003	10.391.550	0	10.391.550	0	10.391.550	100,00
Sala 07.07.2003	1.299.870	0	1.299.870	0	1.299.870	100,00
Sala 14.07.2003	254.927	0	254.927	0	254.927	100,00
Sala 18.07.2003	11.677.500	0	11.677.500	0	11.677.500	100,00
Sala 26.08.2003	1.737.767	0	1.737.767	0	1.737.767	100,00
Sala 04.09.2003	8.653.125	0	8.653.125	0	8.653.125	100,00
Sala 11.09.2003	10.874.250	0	10.874.250	0	10.874.250	100,00
Sala 12.09.2003	1.859.550	0	1.859.550	0	1.859.550	100,00
Sala 15.10.2003	2.864.599	0	2.864.599	0	2.864.599	100,00
Sala 29.10.2003	29.244.848	0	29.244.848	0	29.244.848	100,00
f 3.11.2003	9.250.959	0	9.250.959	0	9.250.959	100,00
Sala 05.12.2003	3.781.232	0	3.781.232	0	3.781.232	100,00
Sala 11.12.2003	2.959.546	0	2.959.546	0	2.959.546	100,00
Sala 19.12.2003	2.419.600	0	2.419.600	0	2.419.600	100,00
	181.101.251	0	181.101.251	0	181.101.251	100,00

Same amount as stated in the financial statement

Nerdrums inntektsoversikt fra Deloitte, i islandske kroner

Revisor Bente Sletten

Overføringen på 450 000 var godt dokumentert i rettens bevismateriale, og var av tingretten og skattekontoret godkjent som innberettet og skattet av til Norge. Bevisene besto blant annet av en inntektsoversikt utarbeidet av Bente Sletten, der en av postene var *Mottatt fra USA 450 000 \$*. Likevel konkluderte lagmannsretten med at de 450 000 Sletten hadde ført opp, ikke kunne være de 450 000 Nerdrum fikk fra Forum Gallery. Dette til tross for at det ikke fantes spor av at Nerdrum hadde mottatt to slike summer det året.

Årsaken var at Sletten i sitt vitneavhør fortalte at hun forholdt seg til norske bankopplysninger da hun utarbeidet regnskap for Nerdrum. Siden pengene fra Forum gikk til en islandsk konto i Luxembourg, kunne derfor ikke Sletten ha kjent til overføringen, mente retten.

Vi visste at Sletten var opprørt over dommen, og mente at retten hadde feiltolket det hun sa. Hva Forum Gallery hadde utbetalt til Nerdrum fikk hun nemlig opplyst av Nerdrum og galleriet i form av overføringsbilag, ikke via utenlandske banker. Det ble gjort flere forsøk på å få Sletten i tale, men hun ønsket ikke å snakke med journalister og viste til taushetsplikten.

Men for første gangen i denne saken hadde vi litt flaks. Det viste seg at Sletten i etterkant av dommen hadde klart å spore opp en faks som ikke hadde vært forelagt retten, og Pål Berg videresendte den til oss. Faksen er datert desember 2002, og viser korrespondanse mellom Nerdrum og Sletten:

“I bekreftelsen fra Forum er det utbetalt \$ 450 000 den 26.9. Hvor er disse pengene utbetalt? (...) Er det korrekt tenkt at disse \$ 450 000 kommer i tillegg til de tre beløpene fra Forum?”

Nerdrum svarer Sletten at det stemmer, og hun fører beløpet opp i Nerdrums inntektsoversikt. Totalsummen i inntektsoversikten stemmer overens med resultatregnskapet som ble innlevert til norske skattemyndigheter, og **det kunne derfor slås fast at lagmannsretten tok feil også på dette punktet.**

Raiffeisenbank

Nå kontaktet vi Raiffeisenbank i Lech i Østerrike. Vi ba om å få utlevert det opprinnelige overføringsdokumentet som viste hvor de 700 000 dollarene fra Nerdrums bankboks endte opp.

Etter mye overtalelse og spent venting, mottok vi til slutt det første dokumentet. Den 17. juni 2002 hadde Raiffeisenbank overført 700 000 dollar fra Odd Nerdrum til Forum Gallerys konto i Bank of America, transaksjonen ble klarert gjennom JP Morgan Chase Bank i New York.

Problemet var dette: Transaksjonsnummeret for overføringen stemte ikke overens med galleriets kvittering som ble fremlagt i retten. I tillegg sto det her at pengene var gått til en konto i Bank of New York, ikke Bank of America som dokumentet fra Raiffaisenbank viste. Men kontonummerne var like.

Vi måtte derfor børste støvet av tyske høflighetsfraser og gjøre et nytt forsøk med Raiffeisenbank.

Kilden der kunne heller ikke forstå hvorfor det øyensynlig var to forskjellige mottakerbanker, men han sendte en utskrift av Raiffeisen og JP Morgan Chase Banks felles konto. Den skulle vise seg å bli avgjørende.

Utskriften viser at det ble overført 699 973 dollar fra Nerdrum til Forum Gallery den 21. juni 2002. Men utskriften stemte ikke overens med det første overføringsdokumentet Raiffeisen sendte. Der var beløpet 700 000 dollar, og transaksjonsnummeret et annet. Anders ringte bankmannen på nytt:

- Hvis det bare er en overføring, hvorfor finnes det to ulike beløp, to datoer og to transaksjonsnummere?

Banken hadde ikke selv oppdaget denne bristen. Etter videre undersøkelser falt nye brikker på plass: Raiffeisenbank hadde forsøkt å overføre pengene fra Nerdrum, men oppga feil mottakerbank. Pengene ble derfor returnert til Raiffeisenbank, som rettet feilen, trakk fra 27 dollar i kostnader og overførte pengene med et nytt transaksjonsnummer den 21. juni. Samme dag kom de inn på Forum Gallerys konto, via JP Morgan Chase Bank.

Papirene vi nå fikk tilsendt besto av de originale overføringsdokumentene (SWIFT-meldinger), og bekreftet hele denne kontantstrømmen:

MT: 103 + NORMAL		EMPF: CHASUS33XXX	SENDER: RVVGAT2BXXX	REFNR./REFDAT RAN30959/21.06.02
20 : TRN:	RAN30959/210602			
23B : IDENT:	CBEN			
32A : VALUTA:	020621	WÄHRUNG: USD	BETRAG:	699973,00
33B : BETR:	USD699973,00			
50K : AUFTG:	ODD NERDRUM			
53B : DCK:				
57A : KTBE:				
59 : BEGUT:				
FORUM GALLERY NEW YORK		er 745 Fifth ave., 57th str. UNITED STATES		
70 : ZAGRU:	Payment of Paintings			
71A : SPES:	ODD			

(3)

Utskrift fra Raiffeisenbank som viser at Nerdrum overførte 699 973 dollar tilbake til galleriet

Det var nå hevet over en hver tvil at 700 000 dollar hadde gått fra Nerdrums bankboks tilbake til galleriet.

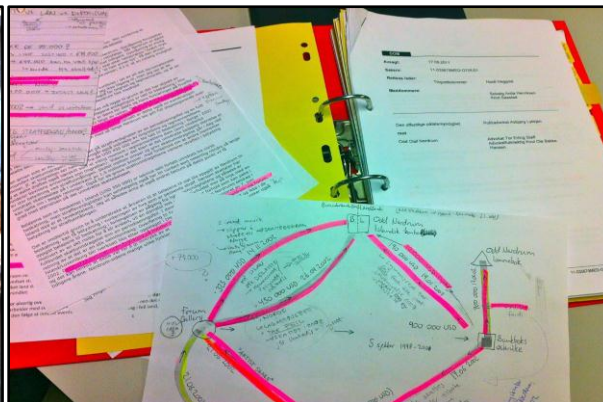
Det var et nitidig arbeid å hente inn de riktige dokumentene. Parallelt med dette måtte Anders jobbe med andre saker. Avisa måtte jo fylles. For hvert dokument som kom inn, ble saken vår styrket, men reportasjeleder krevde stadig flere dokumenter før hun var villig til å la Anders jobbe på heltid med saken. Men med de nye papirene fra Raiffeisenbank, kom vårt første store gjennombrudd. Vår reportasjeleder mente det nå var behov for flere reportere, og Peder Ottosen ble koblet på saken.

6.1.4 METODE 4 - Sammenstilling av informasjon

Innhenting av dokumentasjonen var en stor og krevende oppgave, men vi var langt fra i mål. Nye spørsmål måtte besvares:

Har vi dokumentasjonen vi trenger, og hva innebærer egentlig de nye bevisene?

Å sammenstille de nye dokumentene med bevisene som allerede hadde blitt forelagt retten, ble en sentral arbeidsmetode i dette arbeidet. Dette gjorde det mulig for oss å tegne opp det mest sannsynlige hendelsesforløpet. Vi hadde på dette tidspunktet et stort antall bankutskrifter, inntektsoversikter, selvangivelser, eposter, fakturaer, vedtak og dommer. Dette ble kategorisert i ringpermer, noe som hjalp oss holde oversikt over hva vi til hadde hentet inn, og hva vi manglet.

Anders legger fram sin teori for Peder, to kollegaer, og reportasjeleder Tinna Gudmundsdottir. En stor mengde informasjon skulle kategoriseres - ringpermer og skjema ble nyttige verktøy.

Hypotesen modereres

I den første fasen fungerte Peder som djevelens advokat. Hva hadde vi egentlig dekning for å skrive basert på dokumentene? Og fantes det flere hull som måtte fylles? Det var en nyttig, men til tider frustrerende prosess for oss begge. Som de fleste andre som fikk høre om prosjektet, var også Peder svært skeptisk til hypotesen om at skattemyndighetene og to rettsinstanser kunne ha tatt feil. Også øvrige kollegaer med erfaring fra økonomijournalistikk og gravesaker, ble presentert for saken, og kom med kritiske innspill.

Etter noen runder med diskusjoner ble Peder mer og mer overbevist, men det ble også klart at arbeidshypotesen måtte modereres. “Justismord” og “uskyldig dømt” var ordbruk vi ikke kunne benytte. Nerdrum kunne fortsatt anklages for ikke å ha skattet til rett tid eller rett land. Men at lagmannsretten hadde gått for langt i sin dom, var det liten tvil om.

Jakten på Fishko

Det ble også klart at vi måtte gjøre nye framstøt mot direktøren ved Forum Gallery, Robert Fishko. Han kunne sitte på dokumenter som viser hvorfor pengene som kom inn på galleriets konto fra bankboksen, ble værende henholdsvis 3 og 5 måneder hos galleriet før de ble sendt videre til Nerdrums konto på Island. Fishko kunne også ha dokumenter som kastet lys over bankboksavtalen. Nye forsøk ble gjort, men uten resultater. Fishko nektet å snakke, men på dette tidspunktet hadde vi allerede dokumentert grove feil i begge dommene. Vi bestemte oss for å se hvor langt vi kunne komme uten Fishkos medvirkning. Et viktig tema i denne fasen var om Fishko kunne tenkes å ha noe å skjule, og at kontantstrømmen mellom bankboksen, galleriet og Nerdrum hadde en forklaring som ikke tålte dagens lys (se kapittel 6.2 – Kildekritikk og 6.3.2 - Skjult informasjon).

Testing av ulike forklaringer

Men vi satt også på et stort antall dokumenter som alle pekte på at pengene Nerdrum sendte fra bankboksen til galleriet, ble sendt videre til Nerdrum på Island. I tillegg til de nye dokumentene vi hadde sporet opp, støttet også flere dokumenter som ble lagt fram i retten, sammenstilt med våre, denne teorien. Disse dokumentene stammet blant annet fra da IRS (det føderale amerikanske skatteinnkreivingsbyrået), på oppdrag fra norske skattemyndigheter, endevendte Forum Gallery.

Under arbeidet med saken lanserte vi en rekke andre teorier som kunne forklare kontantstrømmen, og ettergikk dem så langt det lot seg gjøre. I teoriene vi testet ut, inkluderte vi ulike forklaringer på hvorfor Nerdrum sendte 700 000 dollar til galleriet.

Vi forsøkte også forskjellige scenarier som kunne støtte rettens versjon, nemlig at pengene som kom til Island ikke stammet fra bankboksen. Men dette ville samtidig innebære at Nerdrum hadde fått utbetalt 694 000 dollar mer fra galleriet, enn det hans dokumenterte malerisalg skulle tilsi.

Skatt øst har også lansert ulike teorier rundt dette, men konkluderte med følgende i den sivile saken: “Det går ikke an å bevise hva som har skjedd, og det må Nerdrum bære risikoen for”.

Men med de nye dokumentene vi har gravd fram, er det mulig å gå lenger enn det Skatt øst klarte. Basert på informasjonen vi nå besitter, er det ingenting som tyder på at pengene som gikk fra bankboksen til galleriet, endte opp noe annet sted enn på Nerdrums islandske bankkonto. Dermed har også Nerdrum blitt dobbelt beskattet.

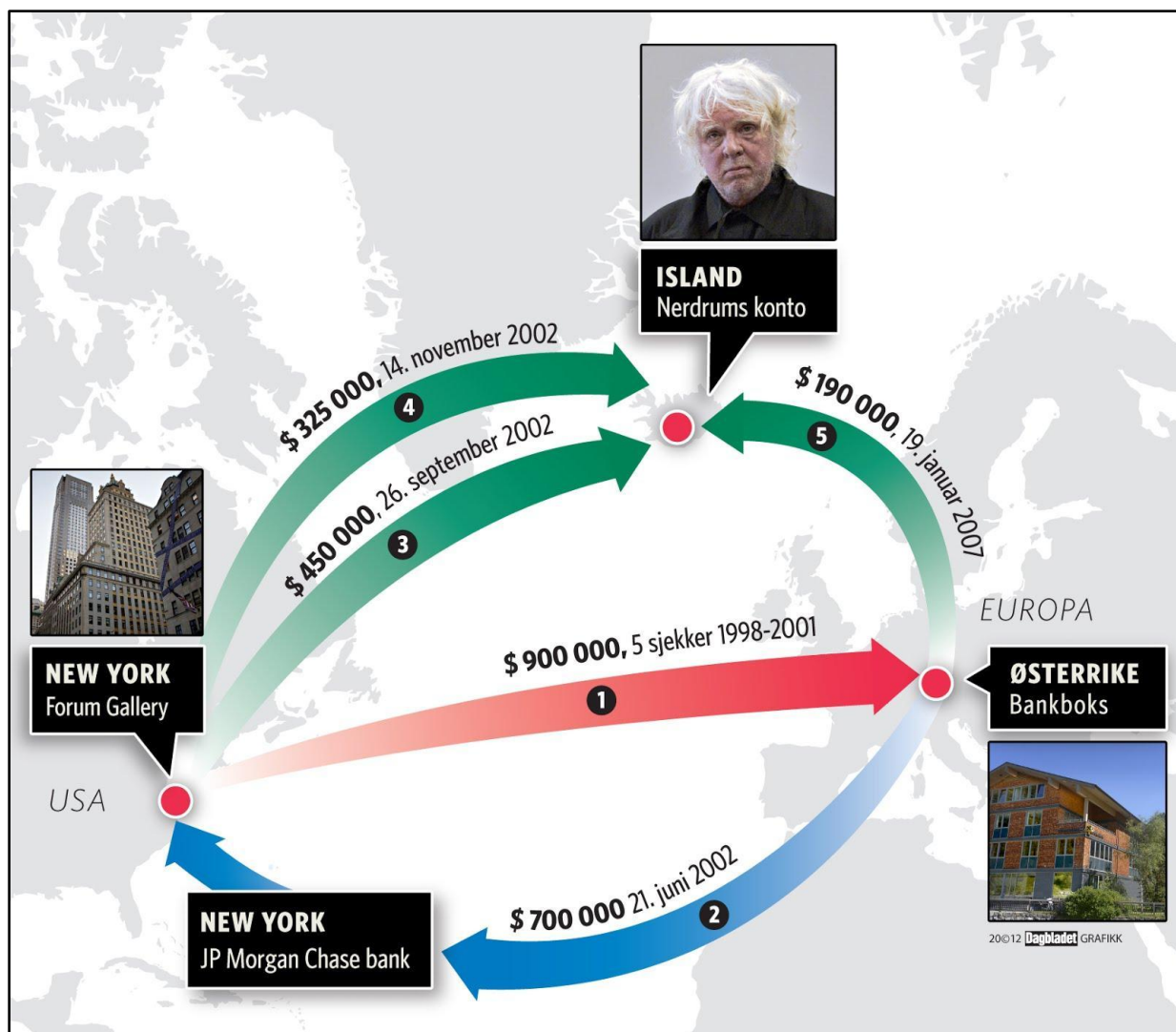
Et annet eksempel på hvordan vi brukte sammenstillingen av dokumenter for å sannsynliggjøre et hendelsesforløp, er hvorvidt overføringen på 325 000 dollar er skattet av. I retten forelå det et overføringsbilag fra galleriet fra november 2002. Det eneste dokumentet som ble brukt for å bevise at pengene var skattet av, var en bekreftelse fra Deloitte på at Nerdrums selskap hadde inntektsført et tilsvarende beløp i 2003.

Denne dokumentasjonen festet ikke retten lit til. Vår nye dokumentasjon underbygger derimot Nerdrums forklaring. Vi fikk ut en inntektsoversikt fra for året 2003, som viser at 325 000 dollar er oppført, i tillegg til en selvangivelse som viser at totalbeløpet i inntektsoversikten er skattet av. Deloitte bekreftet også overfor oss at beløpet som ble utbetalt i november 2002, ble ført opp som inntekt i 2003.

Det var selvsagt en mulighet for at Deloitte skulle lyve om dette, men Nerdrums selvangivelser fra 2002, som ble forelagt retten, viste helt klart at beløpet ikke var ført opp der. Det var heller ingen spor av at Forum Gallery hadde utbetalt et tilsvarende beløp mellom november 2002 og januar 2003 da beløpet ble inntektsført. Vi mener derfor at det svært sannsynlig at Nerdrum og Deloitte versjon er korrekt, og bruker forbeholdet *“etter all sannsynlighet”* i saken.

Grafikk

Vi hadde på et tidlig tidspunkt tegnet opp en grafikk for å vise pengestrømmen. Denne ble mye benyttet da vi vurderte hva vi kunne si med sikkerhet, hvor vi måtte ta forbehold, og hvor vi trengte mer informasjon. Grafikken ble videreutviklet, og endte til slutt opp som et pedagogisk grep som ble publisert sammen med dokumentaren:

Grafikk som viser pengestrømmen til Nerdrums bankboks, tilbake til New York, og så til Island hvor de ble skattet av. Illustrasjon: Kjell Erik Berg og Tina Jerstad / Dagbladet

Vi hadde nå dokumentasjon som viste pengestrømmen fra galleriet til bankboksen i Østerrike, fra bankboksen tilbake til galleriet i New York, og fra New York til Island. Og pengestrømmen vi nå mente vi kunne sannsynliggjøre, stemte dårlig overens med vedtaket til Skatt øst og de to dommene i tingretten og lagmannsretten.

6.1.5 METODE 5 - Juridisk analyse

For å vurdere hva vår dokumentasjon kunne ha av betydning rent juridisk, måtte vi nå sette oss inn i likningsloven. Det er ingen enkel jobb for to journalister uten økonomiutdannelse, eller erfaring fra næringslivsjournalistikk. I tillegg forsto vi at vi måtte ha uavhengige aktører til å vurdere dokumentene og hva de betød for straffesaken. Dette ville styrke troverdigheten og slagkraften i saken betraktelig.

Vi kontaktet derfor advokat og partner i Thommessen advokatfirma, Frode Elgesem, og Rolf Lothe i skattebetalerforeningen. Begge sa seg villige til å se på saken.

Elgesem og Lothe brukte lang tid på å sette seg inn i den komplekse saken, og kom med flere kritiske spørsmål. Uavhengig av hverandre, var både Elgesem og Lothe overrasket over at verken forsvaret eller påtalemyndigheten hadde sporet opp dokumentasjonen vi nå satt på, og lagt det fram for retten. De mente at dokumentene var egnet til å vise at pengene som ble utbetalt til Island stammet fra bankboksen, og at disse pengene ble skattet av henholdsvis på Island og i Norge. Elgesem og Lothe var også klare på at dokumentene ville kunne få konsekvenser for skyldspørsmål og straffeutmåling:

“Så langt jeg kan se, kan de nye bevisene få betydning for omfanget og karakteren av den skatteunndragelsen Nerdrum er dømt for, og dermed for reaksjonsspørsmålet på ulike måter”

Frode Elgesem, advokat og partner i Thommessen.

Vi sammenstilte så all informasjon vi hadde, og lagde en skjematisk oppstilling av funnene:

	
Dagbladet	
DOMMEN FRA LAG-MANNSRETTE SIER:	KAN DOKUMENTERE:
Odd Nerdrum er dømt for å ha unndratt fra beskatning 900 000 dollar som ble oppbevart i en bankboks i Østerrike.	Dagbladet har sporet opp bankutskifter fra Østerrike og likningspapirer og inntektsoversikter fra Island. De viser at Nerdrum etter all sannsynlighet skattet av hele summen, men trolig ikke på rett tidspunkt. Det eneste som ikke er redegjort for, er tre sjekker på totalt 12 000 dollar.
Nerdrum er dømt fra å ha unndratt fra beskatning 450 000 dollar overført fra Forum Gallery til hans konto på Island i 2002.	En faks fra Nerdrums regnskapsfører som Dagbladet har bedt om innsyn i, sammen med Nerdrums inntektsoversikt og selvangivelse for 2002, viser at Nerdrum skattet av denne summen.
Nerdrum er dømt fra å ha unndratt fra beskatning 325 000 dollar overført fra Forum Gallery til hans konto på Island i 2002.	Dagbladet har sporet opp Nerdrums inntektsoversikt og årsregnskap fra hans revisorselskap Deloitte, og selvangivelsen som ble sendt inn på Island i 2003. Dokumentene viser at Nerdrum høyst sannsynlig skattet av beløpet på 325 000 dollar, men først i 2003. Nerdrum skulle muligens ha skattet til Norge, ikke Island.
Retten mener 190 000 dollar som ble overført fra Nerdrums bankboks til hans islandske konto i 2007, ikke er skattet av.	Dagbladet har framskaffet Nerdrums inntektsoversikt for 2007, utarbeidet av KPMG, samt selvangivelsen som ble sendt til islandske skattemyndigheter. Dokumentene viser at Nerdrum skattet av beløpet, men først i 2011.
Lagmannsretten mener overføringer på 325 000 og 450 000 ikke er de samme som de 700 000 som ble ført ut av bankboksen tidligere samme år.	Dagbladet har sporet opp bankutskifter fra Østerrike. Dokumentene viser at de 700 000 som gikk ut fra Nerdrums bankboks i 2002, ble sendt til Forum Gallerys konto. Det er ikke framlagt dokumentasjon for retten som tilsier at disse pengene har gått noe annet sted enn tilbake til Nerdrums konto på Island, hvor han så skattet av disse pengene.
20©12 Dagbladet GRAFIKK	

6.2 KILDER OG KILDEKRITIKK

Kildearbeidet i denne saken har vært en stor utfordring. Som beskrevet over har vi måttet forholde oss til internasjonale banker og revisorselskaper for å spore opp de skriftlige kildene som ligger til grunn for dokumentaren.

Under arbeidet med Nerdrum-saken har det oppstått en rekke situasjoner hvor utøvelsen av god kildekritikk har vært avgjørende. Her følger flere illustrerende eksempler på hvordan vi utøvde kildekritikk.

Kildekritikk 1 – Odd Nerdrum:

For i det hele tatt å få tilgang til dokumentene vi lette etter, var vi avhengig av at både Nerdrum og hans advokat ville samarbeide med oss. Vi var fra begynnelsen helt klare på at vi ikke kunne gi Nerdrum eller advokatens ord avgjørende betydning. I arbeidet med saken har de hovedsakelig fungert som døråpnere, slik at vi kunne få tilgang til nøytral førstehåndsinformasjon fra andre aktører, som for eksempel skattemyndighetene på Island.

Kildekritikk 2 – andrehåndskilder:

I utgangspunktet var ideen at Berg skulle innhente dokumentasjonen for oss. Den løsningen ville vært problematisk med tanke på vår journalistiske uavhengighet. Da ville vi ha fått dokumentasjonen fra en svært lite objektiv andrehåndskilde, og vi kunne blitt kritisert for å jobbe på vegne av Nerdrum. Vi endte opp med å løse saken på en måte som i stor grad eliminerte dette problemet, ved at vi fremskaffet dokumentasjonen selv. Alt vi presenterer som nye fakta i saken, er støttet av opprinnelig dokumentasjon fra førstehåndskilder. Der det er hull i dokumentasjonen, har vi sammenstilt bevismaterialet som ble forelagt retten og den øvrige dokumentasjonen vi har gravd fram. I lys av dette har vi vurdert hva som er det mest sannsynlige hendelsesforløpet, og tatt forbehold der det er nødvendig.

Kildekritikk 3 – begrenset kildetilfang:

Dette er en svært komplisert sak, noe som har gjort det vanskelig å få kilder til å uttale seg om de faktiske omstendighetene og de juridiske konsekvensene. Advokat Frode Elgesem og advokatfulmektig Rolf Lothe i skattebetalerforeningen sa ja til å sette seg inn i saken, men vi trengte flere kilder enn dette i den videre deknningen. Derfor oversendte vi det meste av materialet til Bettina Banoun, leder av Advokatforeningens skattelovutvalg, slik at hun hadde grunnlag for å uttale seg. Vi har også benyttet skatterettsekspert Hugo Matre som kilde. Han har satt seg nøye inn i dommene og vår sak. Dette var viktig for å få en viss bredde i kildetilfanget. Vi ønsket likevel flere eksperter, men de vi kontaktet hadde ikke mulighet til å sette seg tilstrekkelig inn i saken. Dette var en utfordring vi forsøkte å møte ved å opprettholde en kritisk distanse til de eksisterende kildene. For den videre dekninga er vi allerede i gang med å hente inn flere eksperter som har sagt seg villige til å sette seg inn i saken.

Kildekritikk 4 - kilder som ikke vil snakke:

Det at Robert Fishko i Forum Gallery nektet å snakke med oss, gjorde at vi måtte vurdere om han kunne tenkes å skjule ufordelaktig informasjon om Nerdrum. Men to ting gjorde at vi følte oss trygge på at det ikke var årsaken. For det første hadde amerikanske skattemyndigheter

gjort en grundig gransking av galleriet, på vegne av norske myndigheter. Alle relevante dokumenter fra granskingen er forelagt retten. For det andre tilsier all dokumentasjon vi har gravd fram i saken, sammenstilt med bevismaterialet som ble forelagt retten, at bankbokspengene gikk via galleriet, og så videre til Island hvor de ble skattet av.

Kildekritikk 5 – kilder med vennskapsbånd:

Dag Solhjells innspill i rettspausene bidro til at vi i større grad forsto omstendighetene og forklaringene som ble presentert i retten. I løpet av arbeidet kom det også frem at han hadde et nærere vennskap til Nerdrum, enn det han ga uttrykk for under rettsaken. Han skal ha ære for å ha oppfordret media til å ta tak i saken, og han har påpekt flere svakheter ved dommen og bokettersynsrapporten. Men hans aktive rolle i forbindelse med rettsforhandlingene, gjorde oss også svært bevisst på at vi måtte opprettholde det samme kritiske forholdet til ham, som til alle andre kilder i saken. De innspillene han har kommet med, er alltid blitt sjekket opp mot faktisk dokumentasjon.

Kildekritikk 5 – balansert dekning

Selv om vi mente at påtalemyndighet og domstolene hadde gjort til dels store feil i sin saksbehandling, var vi opptatt av å presentere også deres perspektiver. Dette var ikke mulig i forkant av publisering, fordi de ikke var interessert i å gå i dialog med oss. Men da første saken ble publisert, fikk vi et lengre intervju med aktoratet. Vi har også vært i dialog med dommerne i de to sakene, men de har ikke kunnet uttale seg om fakta i saken utover korte kommentarer. Det gjorde at vi selv måtte forsøke å bygge opp saker som presenterte påtalemyndighetens perspektiver

For en oversikt over de viktigste kildene og aktørene i denne saken, se kapittel 1.

6.3 MOTSTAND OG HINDERE

Motstand er et sentralt moment innenfor undersøkende journalistikk. Begrepet kan forstås på flere måter; det kan både være snakk om motstand i form av mektige instanser som forsøker å holde informasjon skjult, og det kan være motstand i form av svært kompliserte saker med stor informasjonsmengde som må settes sammen på en ny måte. I denne saken har vi måttet håndtere begge typer motstand.

6.3.1 Informasjonskaos

Den kanskje største utfordringen vi har måttet håndtere, er sakens komplekse natur. Fram til vi publiserte vår sak i oktober, var det ingen som faktisk hadde klart å dokumentere, med holdbare bevis, pengestrømmen mellom Nerdrum og galleriet. Ei heller har noen klart å bevise om Nerdrum til slutt skattet av alle sine inntekter, eller ikke. Her har både forsvar, skattekontoret og påtalemyndighet sviktet.

Men før vi kunne begynne å sammenstille informasjon og skissere en pengestrøm basert på dokumentasjonen, måtte vi rydde opp i virvaret av påstander og hypoteser som verserte i saken.

Det at Nerdrum selv har kommet med til tider motstridende forklaringer, skapte tydeligvis utfordringer for politiet. Det gjorde det også vanskelig for oss da vi skulle analysere hva vår dokumentasjon faktisk fortalte. Vi bestemte oss derfor for å se bort fra de rotete forklaringene og heller følge pengene. Det var en rekke løse tråder tilknyttet de ulike overføringene, og hva Nerdrum etter loven burde ha gjort til ethvert tidspunkt. Beskrivende for sakens kompleksitet, er at ingen andre medier begynte å nøste i omstendighetene rundt dommen. Det til tross for at flere av redaksjonene som dekket saken i lagmannsretten, fikk henvendelser fra Dag Solhjell med tips om mulige hull i aktoratets påstand.

Vi skjønnte tidlig at den eneste måten å komme til bunns i saken på, var å ta utgangspunkt i dokumentene, og hva de kunne fortelle oss. Først systematiserte vi bevisene som ble framlagt i retten, ut i fra hvilke overføringer de angikk. Deretter brukte vi samme framgangsmåte på dokumentasjonen vi hadde sporet opp.

Deretter gikk vi gjennom hva de forskjellige aktørene mente hadde skjedd, både Nerdrums, rettens og skattemyndighetenes versjon. Underveis i denne gjennomgangen vendte vi stadig tilbake til all dokumentasjonen vi hadde tilgjengelig, både rettens beviser og våre dokumenter, og vurderte hvilke versjoner og forklaringer som holdt mål.

Denne prosessen brukte vi mye tid på. Vi var spesielt opptatt av å se om aktoratets påstand kunne bekreftes av våre dokumenter, noe som ville avkreftet vår hypotese. Men ved å sammenstille hele informasjonsmengden på måten vi gjorde, ble det stadig tydeligere at dokumentene støttet opp under Nerdrums versjon.

6.3.2 Skjult informasjon

I arbeidet med saken møtte vi lukkede dører hos en av nøkkelaktørene i saken - Forum Gallery i New York. Den dag i dag er har vi fortsatt ikke klart å få direktøren Robert Fishko i tale. Vi forsøkte på telefon, med epost, og til slutt reiste vi til New York for å oppsøke ham i galleriet. Vi forklarte at vi trodde Nerdrum kunne være straffet på feil grunnlag, men Fishko lot seg ikke rikke. Vi forlot galleriet med uforrettet sak, og med beskjed om at han hadde sagt det han ville si til amerikanske myndigheter.

Til tross for Fishkos motvilje, var vi etter hvert sikre på at vi var på rett spor. "Hullet" i pengestrømmen som galleriet utgjorde, representerte utvilsomt et problem. Dette gjorde at vi ble nødt til å gå bort fra "justismord"-teorien, og forsøke å se om det var mulig å sannsynliggjøre et hendelsesforløp ved hjelp av ny og gammel dokumentasjon.

Det samme problemet møtte vi hos Deloitte på Island. De var i utgangspunktet ikke villig til å utlevere dokumentene vi ba om, men etter flere runder fikk vi til slutt dokumentene vi trengte.

Fullmaktene fra Nerdrum som gjorde det mulig for oss å løse saken, kom som et resultat av godt kildearbeid over tid. At vi på forhånd hadde kartlagt hullene, gjorde at vi heller ikke trengte å søke i blinde. Når kildene sa seg villige til å utlevere informasjon, visste vi allerede nøyaktig

hvilke dokumenter vil lette etter. Dette forenklet gravearbeidet betraktelig, og var avgjørende for at vi kom i mål.

Det grundige dokumentarbeidet var også en forutsetning for at vi kom til bunns i overføringen fra bankboksen. Raiffeisenbank hadde ikke full oversikt over egne transaksjoner, og sendte først dokumenter som var mer forvirrende enn oppklarende. Det var ikke før vi oppdaget og påpekte feil i overføringsdokumentene, at banken klarte å redegjøre for hvor det var blitt av Nerdrums penger.

6.3.3 Påtalemyndigheten

I arbeidet med å vurdere betydningen av dokumentene vi hadde sporet opp, var vi også interesserte i å diskutere saken med påtalemyndigheten. Vi ønsket en bakgrunnssamtale for å høre deres vurdering av hvilke juridiske implikasjoner dokumentene hadde for straffesaken. Vi måtte også finne ut om de hadde sett disse dokumentene uten å legge dem fram for retten. Påtalemyndigheten var ikke overraskende svært lite interessert i å gå i dialog med oss på dette tidspunktet. Aktor i saken, politiadvokat Asbjørg Lykkjen svarte følgende:

“Påtalemyndigheten kan naturlig nok ikke diskutere straffesaker eller straffesaksdokumenter med journalister, heller ikke i uformelle møter. Dersom du besitter dokumenter som antas å ha betydning for en straffesak, bes det om at dette oversendes politiet på ordinær måte.”

Vi svarte at vi ikke kunne utlevere nye dokumenter før vi hadde publisert saken. 28. september, fem dager før publisering, sendte vi en ny og utfyllende epost til Lykkjen der vi redegjorde for innholdet i den 10 sider lange dokumentaren. Av etiske hensyn, var vi svært bevisst på at påtalemyndigheten skulle ha god tid til å svare på innholdet i saken. Det eneste vi fikk til svar var:

“Påtalemyndigheten, i likhet med lagmannsretten, forholder seg til de bevis som faktisk er ført for retten. Ut over det, har påtalemyndigheten ingen kommentar til eventuelle nye dokumenter som fremkommer nå, ni år etter at likningsmyndighetene innledet bokettersyn i denne saken.”

Etter at saken var publisert, var påtalemyndigheten langt mer interessert i å snakke. Årsaken til dette er uvisst. Enten hadde de spekulert på å vente til etter publisering med å kommentere, slik at de kunne slå hardt tilbake, eller så var det først etter å ha lest saken at de skjønnte at dette var noe de måtte forholde seg til.

I den første samtalen vi hadde med dem, hevdet påtalemyndigheten at de satt på alle dokumentene Dagbladet hadde avslørt. Men i løpet av en lang telefonsamtale fikk vi overbevist påtalemyndigheten om at vi faktisk hadde sporet opp en rekke nye papirer. De sto likevel på at politiet hadde gjort det de kunne for å etterforske saken.

“Vi kan ikke ettergå det (ny forklaring fra Nerdrum ang. overføringen på 190 000 dollar, journ.anm.) når dette kommer opp først i lagmannsretten”, sa Lykkjen.

6.3.4. Overbevis kritikere

En annen utfordring var at hadde vi et svært vanskelig utgangspunkt i form av at norske skattemyndigheter og to rettsinstanser hadde stemplet Nerdrum som en skurk. Ingen trodde i utgangspunktet på vår teori, verken kilder eller kolleger.

Hvordan kunne Dagbladet ha kommet på sporet av noe som verken påtalemyndighet eller forsvaret hadde funnet, i en sak som hadde pågått i full offentlighet over flere år? Og hvordan skulle vi overbevis leserne om dette?

Det at vi var to journalister uten økonomiutdannelse, eller erfaring fra næringslivsjournalistikk, styrket ikke akkurat vår posisjon overfor drevne aktører innenfor bankverden. Vi jobber til daglig som kulturjournalister, et felt innenfor journalistikken som ikke har hardtslående gravejournalistikk som sitt varemerke.

Løsningen ble å jobbe så grundig og systematisk som overhodet mulig, slik at ingen i ettertid kunne ta oss på feil eller mangler. Vi ønsket å vise våre lesere at de kunne få servert grundige og avslørende saker også på kultursidene. I tillegg til at vi måtte sørge for at saken vår var vanntett, valgte vi som nevnt også å trekke inn uavhengige kilder som kunne vurdere dokumentasjonen fra et juridisk perspektiv. Til tross for dette, har vi også i ettertid av publiseringen fått henvendelser fra folk som har vanskelig med å tro på at Dagbladet har rett, og to rettsinstanser har tatt feil.

6.4 RESSURSBRUK OG ARBEIDSFORDELING

Anders har jobbet med denne historien siden juni 2012, da rettssaken gikk i Borgarting lagmannsrett. Da dokumentaren ble publisert 3. oktober, hadde han altså jobbet i fire måneder med saken. Anders' teori ble stemplet som "spinnvill" av reportasjelederen, og han kunne bare jobbe med saken når det ikke var noe annet som måtte gjøres.

Men etterhvert som flere og flere dokumenter ble hentet inn, begynte vår reportasjeleder å tro på prosjektet. Fra starten av september ble Peder koblet på, og vi fikk begge en måned hvor vi kunne jobbe fulltid med prosjektet. Den siste uka jobbet før publisering, jobbet vi fra 8 om morgenen til midnatt.

Det at vår reportasjeleder prioriterte denne saken så hardt, var en forutsetning for at vi skulle kunne lykkes med prosjektet. Vi fikk tid og rom til å jobbe grundig, samtidig som det ble gitt et klart signal om at vi ikke skulle publisere noe med mindre vi klarte å bygge en solid sak.

Vi fordelte arbeidet oss i mellom, slik at den ene ikke var avhengig av den andres progresjon. Anders hadde det overordnede ansvaret for dokumentene, samt kontakten med Nerdrum, hans familie og advokat Pål Berg. Peders oppgave var å ettergå Anders' opprinnelige teori og identifisere hull i pengestrømmen. I tillegg hadde han hovedansvaret med å holde kontakten med de uavhengige ekspertene og påtalemyndigheten. Manuset ble utarbeidet i samarbeid.

6.5 FORMIDLING OG PUBLISERING

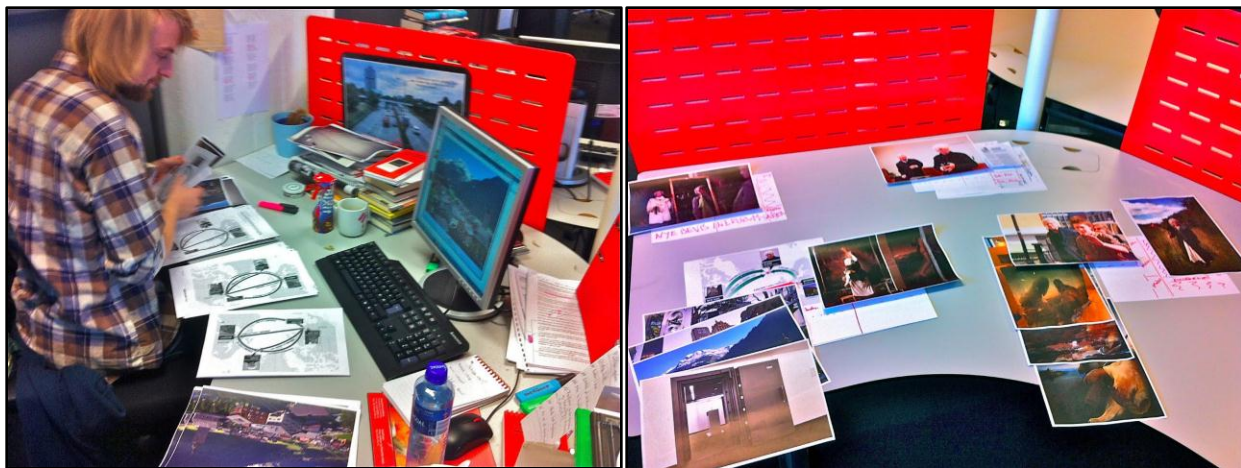
Den siste måneden før publisering, var vi smertelig klar over at Nerdrums søksmål mot staten skulle opp i Oslo tingrett 8. oktober. Vi hadde overlevert de nye dokumentene vi hadde gravd fram til Nerdrums forsvarer, og vi visste at disse ville bli lagt fram for retten. Det var derfor av svært stor betydning at vi publiserte dokumentaren før rettsforhandlingene startet. Dette satte oss under et stort tidspress. Samtidig var vi opptatt av at saken skulle være vanntett, og at den måtte formidles på en måte som gjorde at leseren faktisk forstod det vi skrev. Det første begynte vi å føle oss trygge på, men det siste skulle vise seg å utgjøre nok en stor utfordring.

Vi hadde satt oss som mål å levere et råmanus allerede tre uker før siste deadline, som var satt til dagen før den sivile saken skulle opp i Oslo tingrett. Årsaken var at vi mistenkte at vi måtte gå utallige runder med manuset før det var mulig å publisere dokumentaren. Og vi fikk rett. Etter hvert begynte vi å navngi manusene med dato og klokkeslett for å skille dem fra hverandre, og i dag sitter vi igjen med 20 forskjellige versjoner av manuset.

Før vi begynte å skrive ble vi enige om at historisk presens var den beste formen på dokumentaren. På den måten kunne vi trekke leseren rett inn i handlingen. Vi ønsket også å strukturere teksten etter tidspunkt og hendelser. Dette gjorde at vi kunne bruke cliffhangere og stoppunkter for å drive leseren videre i teksten. Disse grepene var helt nødvendige for at leserne skulle orke å lese hele teksten, og samtidig forstå den komplekse historien vi ønsket å formidle. Men selv etter disse grepene, fortalte nye lesere internt i redaksjonen, at de ikke klarte å henge med i svingene.

Faktaopplysninger som vi - etter måneder med arbeid - så som essensielle, ble kuttet fordi de i realiteten virket mer forvirrende enn forklarende. Mantraet ble: "Hvis du skulle ha fortalt denne historien til en person som venter på grønt lys ved et fotgjengerfelt, hva ville du ha sagt?". Vi forstod etterhvert at dette var en nyttig framgangsmåte. Vi som journalister måtte selvfølgelig sitte på alle disse faktabitene for å være trygge på at saken holdt vann, men leseren trengte ikke å bli overlesset med hele informasjonsmengden.

Over enn en uke før publisering, tok vi også kontakt med deskladelsen for å planlegge presentasjon. Vi bestilte grafikker for å gjøre saken så pedagogisk og forståelig som mulig, og vi begynte å planlegge antall sider på den første dokumentaren. Vi skjønnte etterhvert at vi trengte 10 sider for å formidle saken på en lesverdig måte, en lengde som er svært uvanlig i tabloidaviser som Dagbladet. For å ha en god presentasjon over ti sider, var vi avhengige av gode bilder fra forskjellige miljøer. Dette hadde vi hatt i bakhodet i over en måned, og vi hadde vært både på Island, i New York og Østerrike for å ta bilder.

Anders klargjør saken til gjennomlesning hos kolleger, mens Peder planlegger bilder og layout.

Vi planla også oppfølgingssaker de første dagene, slik at vi skulle klare å holde trykket oppe. Det førte til at vi hadde en ny Nerdrum-sak på trykk, ofte over flere sider, de 9 første dagene etter avsløringen. Dokumentaren og oppfølgingssaken dagen etterpå ble papiroppslag. Vi var nyhetsledende, og hadde skaffet oss et forsprang som gjorde at de andre mediene ikke klarte å ta over saken.

I forkant av den første publiseringen jobbet vi også parallelt med å planlegge nettdekningen vår den første dagen. Vi var opptatt av å skape oppmerksomhet rundt avsløringene, og ønsket at flest mulig skulle sitere saken. Men av egen erfaring visste vi hvor vanskelig det er å sitere slike omfattende dokumentarer. Derfor lagde vi klar en forkortet nettversjon, som skulle publiseres kl 06 samme dag som avisa kom på gata. I tillegg gjorde vi klar seks saker som skulle publiseres i løpet av dagen. Dette var saker som viste de nye dokumentene vi hadde sporet opp, videoreportasje fra den østerrikske banken, Nerdrums ødelagte malerier, ekspertenes vurderinger og liknende. Vi fikk også hjelp av kollegaer til å lage reaksjonssaker. Totalt publiserte vi ti saker på nett denne dagen.

Det høye publiseringstempoet var et resultat av grundig planlegging. Dagen før publisering utarbeidet vi følgende publiseringsplan, som ble sendt ut til redaksjonsledelsen:

6.5.1 Publiseringsplan Nerdrum²

Denne planen ble sendt til redaksjonssjefer på nett og papir dagen før vi rullet ut saken.

Onsdag papir:

- * Nye bevis i Nerdrum-saken (8 sider)
- * Sak om konsekvenser (2 sider)

Onsdag nett:

- * 06.00: En kort, sitatvennlig versjon av papiersaken.

² For alle publiserte artikler, se vedlegg 1

- * 10.00: DBTV: Her er Nerdrums bankboks
- * 10-12: Legge ut fullstendige versjoner av alle sakene fra papiravisen.
- * 10-12: Dette er de nye bevisene (sak hvor vi scanner inn de nye dokumentene).

Forsiden Dagbladet.no klokka 12.00, 3. okt.

Forsiden Dagbladet.no klokka 17.30, 3. okt

Øvrige saker vi planlegger til nett første dagen:

- * Nerdrums mange feider
- * Reaksjoner fra Nerdrums venner og andre kunstnere
- * Hva sier internasjonal presse?
- * Dette er de ødelagte Nerdrum-bildene
- * Får vi påtalemyndighet/Staff på banen?

Torsdag papir:

- * Stort Nerdrum-intervju (forbereder kortversjon til nett onsdag dersom andre medier kjører det)
- * Reaksjoner

Torsdag nett (under planlegging):

- * Kortversjon av Nerdrum-intervju fra morgenen av
- * Full versjon av intervju på ettermiddagen
- * Dette skjer i retten på mandag (skattesaken begynner 8. oktober)
- * DBTV: reaksjoner fra folk høstutstillingen, hvor Nerdrum har et maleri
- * Får vi påtalemyndighet/Staff på banen?
- * The Nerdrum Institute om Nerdrums troverdighet

Øvrige papirsaker under planlegging denne uka:

- * "Burde hatt fagdommere". Nerdrums advokat fikk avslag på sitt ønske om å ha fagdommere
- * Regjeringsadvokatens taktikk i skattesaken som starter mandag

I ettertid ser vi at de fleste av disse punktene ble realisert i nyhetssaker. I tillegg skrev vi saker som ikke var planlagt.

7. KONSEKVENSER

7.1 BLIR TRODD AV DOMSTOLEN

Ettersom vi publiserte dokumentaren rett i forkant av sivilsaken i Oslo tingrett, visste vi at de første konsekvensene ville kunne komme umiddelbart. Nerdrums forsvarer Pål Berg la fram alle dokumentene vi hadde sporet opp for retten. Da dommen i sivilsaken falt 23. oktober, kom en bekreftelse fra domstolen på at arbeidet vi hadde lagt ned holdt mål, og fikk konsekvenser.

I dommen framgår det at Oslo tingrett - den første rettsinstansen som fikk forelagt disse bevisene - anser dokumentene gravd fram av Dagbladet som troverdige og sentrale, og tilstrekkelig for å feste lit til Nerdrums forklaring om pengestrømmen.

“(...) dokumentene, sammenholdt med tidligere framlagte kopier av overførselsmeldinger fra 2002, i dag ser ut til å bringe klarhet i de forskjellige overføringer mellom saksøker og galleriet.”

Oslo tingrett, 23. oktober, 2012

Retten viser blant annet til betalingsoversikten fra Raiffeisenbank, som Dagbladet sporet opp, og finner det sannsynliggjort at de 700 000 fra bankboksen, endte opp på Nerdrums islandske konto, via galleriet. I tillegg gjorde aktor det klart i løpet av rettssaken, at de trodde på at Nerdrum hadde skattet av de 450 000 til Norge, stikk i strid med lagmannsrettens dom. Disse konklusjonene viser altså at Oslo tingrett fester lit til dokumentene Dagbladet har sporet opp, og at Nerdrum er blitt dobbelt beskattet av norske ligningsmyndigheter. Rettens uttalelser viser også at dommen i Borgarting lagmannsrett er feil, noe Dagbladets eksperter Frode Elgesem og Rolf Lothe åpnet for i vår dokumentar som ble publisert tre uker tidligere.

Til tross for at Oslo tingrett festet lit til den nye dokumentasjonen, og dermed mente at Nerdrum var dobbelt beskattet, konkluderte de med at ligningen ikke skulle erklæres ugyldig.

Nerdrum har anket dommen, og saken vil trolig komme opp i 2014.

Bakgrunnen for at ligningen ikke ble erklært ugyldig, er at loven tilsier at nye bevis som framlegges etter skatteklagenemndas vedtak, ikke kan tillegges vekt. Dommen var likevel et

Dagbladet, 24. oktober

tydelig signal til skatteetaten, lagmannsretten og påtalemyndigheten om at feil var gjort i både saksbehandling, etterforskning og rettsbehandling. Det at Nerdrum anker saken, viser også at advokatene anser de nye bevisene som sentrale og tungtveiende.

7.2 TIL BEHANDLING I HØYESTERETT

Som tidligere beskrevet, anket Nerdrum lagmannsrettens dom til Høyesterett. Det var saksbehandlingen som Nerdrum primært anket på, basert på tre hovedpunkter:

- * Lagmannsretten begrunner ikke hvorfor de har lagt til grunn at Nerdrum har tjent langt mer enn det amerikanske skattemyndigheter og galleriet opplyser at han solgt for.
- * Lagmannsretten begrunner ikke hvorfor de ikke trodde på vitner som fortalte at Nerdrum har skattet av henholdsvis 325 000 dollar og 190 000 dollar til Island.
- * Lagmannsretten begrunner ikke hvorfor de satt til side likningsnemndas kjennelse om at Nerdrum hadde betalt skatt av overføringen på 450 000 dollar.

Dagbladet 13. oktober: Dagen før hadde det blitt kjent at Høyesterett skal behandle anken.

Alle disse tre hovedinnledningene har Dagbladets dekning belyst og bekreftet. Våre saker har

avslørt bevis som viser at påtalemyndigheten og domstolen kom med ubegrunnede, og gale konklusjoner da han ble dømt for grovt skattesvik.

12. oktober, en drøy uke etter vi publiserte dokumentaren, kom avgjørelsen fra Høyesteretts ankeutvalg. **Høyesterett vil behandle saken, og skal vurdere saksbehandlingen.**

I anken hadde Nerdrums advokat ikke anledning til å inkludere ny bevisførsel. Det at ankeutvalget likevel bestemte seg for å se på saken, tyder på at de har sett ting i saksbehandlingen de mener bør vurderes av Høyesterett. Er det feil i saksbehandlingen vil det i så fall ytterligere bekrefte viktigheten av våre avsløringer.

Heller ikke i behandlingen i Høyesterett vil Nerdrums advokat ha anledning til å legge fram nye bevis. Men dersom Høyesterett finner feil i saksbehandlingen, kan de annullere lagmannsrettens dom. Det vil da bli en ny rettssak, og Nerdrums advokat vil kunne legge fram nye bevis.

Straffesaken skal opp i Høyesterett 24. januar.

7.3 FOKUS PÅ RETTSSIKKERHET I SKATTESAKER

I kjølvannet av dokumentaren om Nerdrum-papirene, har vi skrevet flere saker om rettsikkerheten til skatteyttere. Advokatforeningens skatterettsutvalg kom på banen, i tillegg til andre toneangivende skatterettsekspert og stortingsrepresentanter, og slo alarm om at skattebetalernes rettsikkerhet er for dårlig. Advokatforeningen krever strakstiltak, men så langt har finansdepartementet avslått dette, og sagt at den pågående vurderingen av systemet er tilstrekkelig.

Som nevnt innledningsvis, belyser sakene særlig to problemer:

* Når en skattebetaler klager inn et skattevedtak, er det skattekontorene som først fattet vedtaket, som selv skriver innstillingen til skatteklagenemnda. Dersom skatteklagenemnda ikke er enige i innstillingen, må de ta på seg ubetalt ekstraarbeid.

* Til tross for at domstolen skulle støtte skatteytters forklaring, trenger ikke skattekontoret endre ligningen så lenge den i sin helhet ikke blir erklært ugyldig av domstolen.

7.4 NERDRUMS TROVERDIGHET STYRKET

Offentligheten hadde i utgangspunktet liten tiltro til Nerdrums versjon av saken, Dagbladet inkludert. I løpet av vårt arbeid har vi vært i dialog med en rekke juridiske eksperter, og samtlige hadde i utgangspunktet vanskelig for å tro at Nerdrum kan ha hatt rett og at skattemyndigheter og domstoler har tatt feil.

Men etter våre avsløringer har stadig flere kommet på banen og uttrykt støtte til Nerdrum og forbauselse over påtalemyndighetenes, forsvarernes og domstolens slette arbeid. Nerdrum går

dermed inn i to ankesaker med betraktelig mer støtte i fagmiljøene, og med beviser som potensielt kan redde ham fra en feilaktig dom.

7.5 ØVRIGE MEDIER KRITISKE TIL RETTSPROSESS

I tillegg til de rettslige konsekvensene har våre avsløringer også fått stor oppmerksomhet i media. Den første saken ble gjennomslått i både nettaviser og etermedier i Norge. Noen utenlandske medier fattet også interesse for saken, og i ettertid ser vi at vi burde ha laget en engelsk versjon av saken. Vi ble invitert til nyhetsmorgen på NRK for å snakke om avsløringene, og Dagsrevyen lagde reportasje basert på vår sak. I tillegg ble våre oppfølgingssaker godt sitert i media, og 8. oktober skrev VG følgende på lederplass:

“Nerdrum-dommen fremstår snarere som et utslag av svakt politiarbeid, slett forsvar og en domstol som har opptrådt som skattemyndighetenes ukritiske forlengelse. (...) Den er nok et eksempel på at pressens årvåkenhet - denne gang fra Dagbladet - er en forutsetning for rettssikkerheten i Norge.”

I en kommentar i Aftenposten 11. oktober, skriver Ulf Andenæs følgende om de nye dokumentene avdekket av Dagbladet:

“Nerdrums advokater viser dokumentasjon på at Nerdrum har lagt frem oppgaver for det meste av de omstridte beløpene, og at han har betalt skatt til Island. Reportasjer i pressen siste uke har åpnet noen ekstra sprekker i grunnlaget for lagmannsrettens dom.”

Også Morgenbladet trakk fram avsløringene på lederplass. 12. oktober skrev de:

“Nylig gravde Dagbladet frem nye bevis i saken - og dersom kildematerialet avisen presenterer er riktig, tyder det på at Nerdrum har skattet det han skulle - men kanskje til feil land og til feil tid. Tommelen opp altså - få ønsker å se en 68-årig kunstner, hverken dømt for vold eller tyveri, bruke år i fengsel.”

8. INTERESSANTE ERFARINGER

Denne saken har bydd på en rekke verdifulle erfaringer for oss som journalister, og avdelinga forøvrig.

8.1 DE HAR IKKE ALLTID RETT

Justismord skjer, det er det liten tvil om. Likevel er det en vanlig oppfatning at når to rettsinstanser kommer til samme konklusjon, så er det en grunn til det. Vi forventet at både retten og påtalemyndighet skulle ha en fullstendig oversikt over alle aspekter ved saken. Det viste seg etter hvert at så ikke var tilfelle.

Rett etter at vi hadde publisert Nerdrum-dokumentaren, tok vi på nytt kontakt med aktor Asbjørg Lykkjen. Som nevnt var hun da langt mer snakkevillig, og hun startet samtalen med å påstå at

dokumentene vi hadde lagt fram som “nye”, var dokumenter politiet faktisk hadde i sitt materiale. Peder gikk derfor gjennom dokument for dokument over telefon, og skjønte gradvis at Lykkjen ikke hadde dekning for sin påstand. På slutten av samtalen innrømmet Lykkjen at alle dokumentene vi hadde presentert som nye, faktisk var det.

Anders hadde en liknende opplevelse. Det er totalt 11 dommere som har fulgt de tre Nerdrum-rettssakene i denne saken. Anders tok kontakt med en av disse for å klargjøre et faktum som ikke kom klart fram i en av dommene. I løpet av samtalen forsto Anders at årsaken til at dette faktumet ikke var klart etablert, var at selv dommeren ikke hadde forstått konsekvensen av dommen de hadde kommet med. Dommeren måtte gi Anders rett (av hensyn til kildevern kan vi ikke gå i detalj på hvilket faktum det var snakk om).

Lærdommen av disse to eksemplene er altså at selv om man er en journalist uten spesiell erfaring fra krim, skatt eller jus, så må man ikke la seg pille på nesen.

8.2 OVERRASKENDE ÅPENHET

Det er liten tvil om at fullmakten fra Nerdrum har vært en viktig nøkkel til at vi kunne løse denne saken. Vi har likevel blitt overrasket over at aktører vi trodde skulle være motvillige til tross for fullmakten, har vist seg som svært åpne. Dette gjelder ikke alle, men spesielt Raiffeisenbank har delt mer enn vi noen gang kunne drømme om. Vi fikk ikke bare dokumentene vi ba om, men også bakgrunnsinformasjon om hvordan transaksjonene hadde foregått, hvordan bankboksavtalen kom på plass, og vi fikk være med ned i hvelvet i banken der det som en gang var Nerdrums bankboks fortsatt fantes. Denne åpenheten har lært oss at utenlandske banker ikke nødvendigvis er så lukkede og hemmelighetsfulle som man tror, og at noen av dem mener åpenhet er av interesse også for dem.

8.3 FØRSTEGANGSLESERE

Å skrive én sammenhengende dokumentar som skal redegjøre for hele saken, framstille de motstridende versjonene, formidle de nye bevisene og samtidig holde på leseren, var mildt sagt en utfordring. Vi som hadde gravd oss dypt ned i saken, mente selvfølgelig at alle detaljene måtte med. Etterhvert hadde vår reportasjeleder også lest så mange versjoner, og satt seg så godt inn i saken, at også hun hadde problemer med å gå gjennom manuset med “leserens perspektiv”. Hun anbefalte oss derfor å be andre redaktører og kolleger lese gjennom saken. Disse førstegangsleserne var gull verdt, og fikk oss på riktig spor når det gjaldt hva som måtte med, hva som kunne kuttes, og hva vi trengte mer av.

8.4 NETTSTRATEGI

Som nevnt la vi opp til en nøye planlagt nettstrategi. Den viste seg å være svært effektiv, og fungerte etter hensikten. Vi ble gjennomslått fra morgenen av på grunn av “sitatsaken” av papirsaken, som vi la ut klokka 6. Deretter porsjonerte vi ut de andre nettsakene vi hadde planlagt utover dagen. I tillegg kom reaksjonssakene hvor vi fikk hjelp av våre kolleger. Til sammen gjorde dette at vi eide saken dagen igjennom, og forspranget gjorde at ingen konkurrerende medier klarte å “ta over” saken. Dette er helt klart en metode vi kommer til å bruke på store saker i framtiden.

8.5 ØKT ENTUSIASME I AVDELINGA

For å gjennomføre et prosjekt som dette har vi vært avhengig av en samarbeidsvillig avdeling. Da vi to ble skjermet en hel måned for å jobbe med saken, resulterte det også i ekstra arbeid for våre kolleger. Det var de som måtte sørge for å fylle kulturseksjonen i avisa hver dag, med færre ressurser tilgjengelig. Derfor har det vært til stor støtte for oss at resten av avdelinga utelukkende har vist entusiasme for vårt prosjekt, uten noen klager på at vi fikk særbehandling.

Interessant har det også vært å se hva prosjektet har gjort med oss som avdeling. Vi tør nå å tenke større tanker, vi setter oss høyere mål, og vi har fått troen på at også en kulturavdeling med relativt unge journalister, har kompetanse til å levere store graveprosjekter.

9. PUBLISERTE SAKER

Vår dekning har så langt resultert i 30 publiserte saker. Under følger linkene til nettversjonene. De aller fleste av disse har også stått på trykk i papiravisa.

3. oktober: Nye bevis i Nerdrum-saken:

http://www.dagbladet.no/2012/10/03/kultur/kunst/odd_nerdrum/rettssak/skatt/23676645/

3. oktober: Her er Nerdrums mystiske bankboks

http://www.dagbladet.no/2012/10/03/kultur/nerdrum-saken/odd_nerdrum/kunst/skatt/23676628/

3.oktober: Politiet gjør for dårlig jobb i skattesaker, mener John Christian Elden

http://www.dagbladet.no/2012/10/03/kultur/nerdrum-saken/odd_nerdrum/skatt/rettssak/23692586/

3. oktober: - Det er gått personlig prestisje i å få dømt Nerdrum

http://www.dagbladet.no/2012/10/03/kultur/odd_nerdrum/nerdrum-saken/skatt/elever/23694141/

3. oktober: - En skandale og en nesestyver av dimensjoner

http://www.dagbladet.no/2012/10/03/kultur/kunst/odd_nerdrum/nerdrum-saken/rettssak/23696205/

3. oktober: Se de hittil ukjente bevisene

http://www.dagbladet.no/2012/10/03/kultur/kunst/odd_nerdrum/rettssak/skatt/23680988/

3. oktober: Slik vurderer eksperter Nerdrum-papirene

http://www.dagbladet.no/2012/10/03/kultur/kunst/odd_nerdrum/rettssak/nerdrum-saken/23693991/

3. oktober: Les den utrolige historien om Nerdrum-millionene på flyttefot

http://www.dagbladet.no/2012/10/03/kultur/kunst/odd_nerdrum/rettssak/nerdrum-saken/23688692/

3. oktober: Ba Nerdrum-advokat vurdere utsettelse etter Dagbladet-avsløring

http://www.dagbladet.no/2012/10/03/kultur/kunst/odd_nerdrum/rettssak/nerdrum-saken/23696318/

4. oktober: Dette er de ødelagte Nerdrum-bildene

http://www.dagbladet.no/2012/10/04/kultur/kunst/odd_nerdrum/rettsak/skatt/23678377/

4. oktober: Påfuglen og hønseburet (kommentar)

<http://www.dagbladet.no/2012/10/04/kultur/signaler/nerdrum/nerdrum-saken/kommentar/23714060/>

4. oktober: Kranglet med naboen, flyktet landet og slo opp med pressen

http://www.dagbladet.no/2012/10/04/kultur/odd_nerdrum/kunst/fengsel/rettssak/23539619/

4. oktober: - Samholdet i familien er enormt

http://www.dagbladet.no/2012/10/04/kultur/nerdrum-saken/odd_nerdrum/kunst/rettssak/23700904/

5. oktober: - Staten opptatt av å ta skatteyterne hardest mulig

http://www.dagbladet.no/2012/10/05/kultur/kunst/odd_nerdrum/nerdrum-saken/rettssak/23719884/

5. oktober: - Jeg har fått mange hilsener med håp om et bedre liv

http://www.dagbladet.no/2012/10/05/kultur/nerdrum-saken/kunst/odd_nerdrum/rettssak/23722020/

6. oktober: - Vi kan ikke ettergå enhver forklaring Nerdrum kommer med

http://www.dagbladet.no/2012/10/06/kultur/odd_nerdrum/nerdrum-saken/skatt/rettssak/23735464/

7. oktober: - Jeg fryktet at denne dommen kunne komme

http://www.dagbladet.no/2012/10/07/kultur/odd_nerdrum/nerdrum-saken/rettssak/skatt/23739132/

8. oktober: Slik skal de knekke Nerdrum

http://www.dagbladet.no/2012/10/08/kultur/nerdrum-saken/odd_nerdrum/kunst/rettssak/23739626/

8. oktober: Her ankommer Nerdrum tingretten

http://www.dagbladet.no/2012/10/08/kultur/odd_nerdrum/nerdrum-saken/rettssak/skatt/23766425/

8. oktober: Slik forklares de nye Nerdrum-bevisene

http://www.dagbladet.no/2012/10/08/kultur/odd_nerdrum/nerdrum-saken/skatt/rettssak/23766776/

9. oktober: - Dette er en krig. Men hva med forsoning?

http://www.dagbladet.no/2012/10/09/kultur/odd_nerdrum/nerdrum-saken/rettssak/skatt/23778868/

9. oktober: Nerdrum måtte forlate retten

http://www.dagbladet.no/2012/10/09/kultur/nerdrum-saken/odd_nerdrum/rettssak/kunst/23793291/

10. oktober: Her står en av nøklene i Nerdrum-saken

http://www.dagbladet.no/2012/10/10/kultur/odd_nerdrum/nerdrum-saken/rettssak/skatt/23791367/

11. oktober: - Nerdrum må bære risikoen

http://www.dagbladet.no/2012/10/11/kultur/nerdrum-saken/odd_nerdrum/rettssak/skatt/23811673/

12. oktober: Nerdrum-dommen skal opp i Høyesterett

<http://www.dagbladet.no/2012/10/12/kultur/nerdrum-saken/rettssak/skatt/23847212/>

14. oktober: Slår alarm om skattesaker

http://www.dagbladet.no/2012/10/14/kultur/odd_nerdrum/rettssak/nerdrum-saken/skatt/23827694/

23. oktober: - Dagens klageordning er primitiv

http://www.dagbladet.no/2012/10/23/kultur/nerdrum-saken/odd_nerdrum/skatt/kunst/23896951/

23. oktober: Retten: Nerdrum er dobbelt beskattet

http://www.dagbladet.no/2012/10/23/kultur/nerdrum-saken/odd_nerdrum/skatt/rettssak/24007679/

24. oktober: - Dommen styrker Nerdrums sjanser

http://www.dagbladet.no/2012/10/24/kultur/nerdrum-saken/odd_nerdrum/rettssak/skatt/24011347/

20. desember: Får ikke igjen penga

http://www.dagbladet.no/2012/12/20/kultur/odd_nerdrum/nerdrum-saken/rettssak/skatt/24904794/

VEDLEGG 1: FAKSIMILER